

вересень 2009

Вітринна європеїзація

Альона Гетьманчук, головний редактор тижневика "Главред"

В Україні давно спостерігається любов до слів, що починаються з чотирьох претензійних літер "євро". Достатньо проїхатися вулицями великих міст, щоб поряд з "єврошинами" та "євроремонтами" натрапити на "євровікна", "євросалони", "євростиль". Достатньо пройтися кабінетами урядових структур, щоб прослухати лекцію на тему "євроінтеграції", "євростандартів" і "освіти європейського зразка". Достатньо переглянути музичні афіші, щоб дізнатися про чергове шоу чи концерт "європейського рівня".

Європеїзація і євроінтеграція

Усі, хто намагається продати свій товар, свідомо "запаковуючи" його в коробку з надписом "євро", автоматично визнають: європейське — отже, гарної якості. Водночас символічним є і те, що "єврозахоплення" українців найчастіше відображаються саме на вітринах і в назвах. Символічним, оскільки в країні давно спотерігається масова "вітринна європеїзація". Це коли зовні всі декларують бажання жити за європейськими мірками, але насправді навіть не уявляють, що це таке. І грають, перефразовуючи Хав'єра Солану, не за правилами, а з правилами.

Задля справедливості зазначимо, що й найбільші світочі європейської аналітичної думки досі не визначили єдиного терміна, який пояснив би, що таке "європеїзація". І чим насправді вона відрізняється від європейської інтеграції? Одні поважні експерти зі Старого Світу стверджують, що йдеться тут передусім про виконання реформ, які дали б право країні сміливо вступати в Євросоюз. Інші підказують, що європеїзація — це радше процес, коли всі в країні — від політиків до офіціантів — дотримуються певних прийнятих стандартів. Ще хтось вважає, що європеїзація — це європейська відповідь глобалізації.

Дехто звужує поняття і каже, що це розвиток інституцій, аналогічних тим, які, знову ж таки, існують в Європейському Союзі. І, нарешті, європеїзацією називають реконструкцію ідентичності, тобто акцент робиться на культурних та історичних питаннях. Звісно, всі ці уявлення про "європеїзацію" не суперечать, а доповнюють одне одного. З іншого боку, всі вони є і невід'ємними частинами європейської інтеграції.

Адже що означає дійти до стандартів Європейського Союзу? Це — дорости до стандартів країн Західної Європи. Те, що після не зовсім обачного вислову колишнього міністра оборони США Дональда Рамсфельда тепер прийнято називати "Старою Європою". Бо, зрештою, хоч би з якого боку ми підійшли до європеїзації, вийде одне і те саме: певний набір стандартів — чи то щодо урядування, чи навчання, чи продуктів харчування, чи сервісу, чи навіть ритму життя та відпочинку. Отож насправді європеїзація і євроінтеграція у випадку з Україною мають сприйматись як синоніми. І в обох випадках йдеться не про що інше, як про пе-

Що означає дійти до стандартів ЄС? Це — дорости до стандартів країн Західної Європи

ресадження на наш пострадянський ґрунт певних принципів і норм, за якими прийнято жити і працювати в країнах Західної Європи. Те, що, власне, робили країни Центрально-Східної Європи, які вступили до ЄС п'ять років тому, чи Болгарія і Румунія — члени Євросоюзу з дворічним стажем.

Однак чи має Україна, як колись її західні сусіди, що штурмом взяли євросоюзівські двері 2004 року, рівнятися на західноєвропейські країни, чи їй для початку варто було б узяти нижчу планку й обрати за зразок нових членів ЄС — ту саму Польщу чи Словаччину? Чи може вона серйозно взятися за реформи без згаданої вище реконструкції ідентичності? І, нарешті, питання, яке стає дедалі актуальнішим у контексті втоми Євросоюзу від розширення: чи може Україна європеїзувати себе без перспективи членства в ЄС?

Складнощі ідентифікації

Зрозуміло, без усвідомлення того, що Україна має право бути не лише в Європі, а й у Євросоюзі, європеїзація залишиться такою самою віртуальною темою, якою котрий рік поспіль продовжує бути і європейська інтеграція. Чотири роки тому, трохи згодом після Помаранчевої революції, лише третина українців (33%), за опитуванням Центру Разумкова, вважала себе європейцями. Тимчасом як 60% — ні. Навіть більше, лише 32,8% студентської молоді (як вважається, головного в майбутньому промоутера європейської інтеграції України), згідно з опитуваннями Державного інституту розвитку сім'ї та молоді, проведеного наприкінці минулого року, відчують себе європейцями.

Водночас відчувати себе європейцями не означає автоматично претендувати на членство в Євросоюзі. І це більш ніж чітко, хоча й доволі грубо, пояснив років шість тому тодішній голова Єврокомісії Романо Проді. Він тоді сказав: те, що "українці почувають себе європейцями — це проблеми їхньої власної ідентифікації. Наприклад, новозеландці також вважають себе євро-

пейцями, але це ж не привід для вступу Нової Зеландії до ЄС".

Проте якщо в часи президентства Романо Проді в Єврокомісії ніхто принаймні не зазіхав на бажання українців почуватись європейцями, то в останні кілька років Євросоюз зовсім не сприяє посиленню таких настроїв серед українського суспільства, заперечуючи європейськість України як держави. І, на жаль, ця тенденція тільки закріплюється. Так, наприклад, напередодні торішнього саміту Україна — ЄС у Парижі такі країни-члени, як Німеччина та Нідерланди, наполягли на заміні в підсумковому комюніке поняття "європейська держава" (політичний термін) на поняття "європейська країна" (географічний термін). А напередодні інавгураційного саміту "Східного партнерства" (СП), що відбувся у травні цього року в Празі, деякі старожили ЄС уже не бажали кваліфікувати Україну навіть як "європейську країну", і спочатку взагалі планували її та інших п'ять держав називати в усіх підсумкових документах не інакше, як східними партнерами. Щоправда, потім одумалися й дійшли до терміну "східно-європейські партнери".

У випадку з країнами Центрально-Східної Європи, уточнює словацький експерт і президент тамтешнього Інституту громадських справ Грігорій Месежніков, ішлося саме про політичну європеїзацію, оскільки в "культурно-цивілізаційному сенсі ці країни були, є і будуть європейськими країнами, суспільствами з європейським культурним кодом". "Для цих країн євроінтеграція стала складником європеїзації, причому вступ до ЄС став завершальною стадією процесу політичної європеїзації", — резюмує експерт.

Не варто думати, що ці країни були супербажаними в Брюсселі, а Україну "ніхто там не чекає", як вважають українці з підказки деяких політиків. Колишній президент Польщі Олександр Квасневський, недавно перебуваючи в Києві на засіданні Дипломатичного клубу фонду "Open Ukraine", зізнався, що після того, як свого часу поговорив про перспективи членства в ЄС Польщі з тодішнім французьким президентом Жаком

Шираком, йому одразу перехотілося будь-куди вступати: так переконливо той розповідав про те, яка страшна та нелегка євроінтеграційна доля чекає на поляків.

Нема нагайки – нема реформ?

Проте суттєвою різницею між Україною та її колишніми партнерами по соцтабору було те, що вони якраз мали чіткий сигнал у вигляді перспективи членства. "Теоретично європеїзація без перспективи членства в ЄС можлива, але мало ймовірна, — узагальнює думку ще одного поважного знавця з євроінтеграційних справ польський експерт Анджей Шептицький. — Ми маємо країни європейські, що не є членами ЄС, як-от Норвегія чи Швейцарія. Маємо країни позаєвропейські, які на певному етапі самостійно прийняли європейські стандарти та спосіб життя (як-от Японія у ХІХ ст.). Проте політика ЄС щодо сусідських країн — особливо тих, що перебувають у басейні Середземного моря, бо тут співпраця триває дуже багато років — доводить, що експорт європейських стандартів без членства є складним".

В Україні непрямим підтвердженням такої неспроможності є багаторічне, але досі не наповнене жодним змістом політичне гасло на кшталт "збудуємо Європу всередині країни". Кожен чи-

Звісно, дехто може зауважити, що Україна перебуває навіть у кращій ситуації, ніж наші західні сусіди — вона може в будь-який момент скористатися своїм некандидатським статусом, аби не виконувати ту чи іншу вимогу Євросоюзу, якщо вважає її вкрай не вигідною для власних інтересів або навіть абсурдною (хто не знає про вимоги щодо розмірів і форми "євросоюзівських" огірків?). Проте, спостерігаючи за тим, з якими ускладненнями "виношується" такий справді важливий для Києва євроінтеграційний проект, як "Євро-2012", стає ще очевидніше: без перманентного контролю та нищівної критики Брюсселя справи в Україні не зарухаються.

Водночас зрозуміло, що на перспективі членства не може сходитися для України клином євроінтеграційний світ. І тим більше відсутність такої перспективи не може бути своєрідним шантажем, який Україна використовує, аби пояснити Брюсселю, чому в неї не клеїться з реформами. А збоку це все видається саме таким чином.

"Чому ви замість того, щоб змінювати суспільство, постійно шукаєте причини, аби цього не робити?", — допитувався автора цих рядків наприкінці минулого року естонський президент Тоомас Хендрік Ільвес. "Естонія високо комп'ютеризована країна не тому, що це добре для ЄС, а тому, що це добре для нас. Ми маємо гарні дороги не для того, аби вгодити Євросоюзу, а тому, що це потрібно для нас". І справедливо підсумував: "Я займаюся Україною більш як десять років — з того моменту, як став міністром закордонних справ 1996 року. І якщо ви подивитесь, де була Україна і де була Естонія 1996 року, то різниця не буде вражаючою. Якщо ж подивитесь на Україну та Естонію 2008 року — ми перебуваємо на зовсім інших позиціях".

"Естонія високо комп'ютеризована країна не тому, що це добре для ЄС, а тому, що це добре для естонців"

Спостерігаючи за "Євро-2012", стає зрозуміло — без перманентного контролю та нищівної критики Брюсселя справи в Україні не зарухаються

новник, який був заангажований у процес євроінтеграції Польщі чи будь-якої іншої країни Центрально-Східної Європи, може підтвердити, що вступати до Євросоюзу їм допомагали не лише євросоюзівська фінансова і технічна допомога, а й постійний моніторинг і жорсткий контроль Брюсселя. Така собі євросоюзівська нагайка.

Європа як вона є

І в цих позиціях не йдеться лише про виконання невідомих для широкого загалу "копенгагенських критеріїв", які передбачають наявність у країні демократії, верховенства закону, поваги до прав людини і реально діючої ринкової економіки. Європеїзація насправді має справу з абсолютно приземленими речами, вигідними для звичайних смертних.

Жити в європеїзованій країні — це знати, що чиновник, який вирушив вихідного дня на полювання на службовому авто, сам подасть у відставку (як це свого часу було з головою Фонду держмайна Литви), а його колега, радник президента, добровільно напише заяву про звільнення наступного дня, щойно громадськість побачить на сторінках газет незрозуміло за які кошти збудований маєток під Вільнюсом.

Жити в європейській країні — це бути впевненим, що автобус, якого ви чекаєте на зупинці, приїде точно за розкладом і "присяде" для того, аби бабуся поруч могла в нього зайти без пошуку сторонньої допомоги, а людина на інвалідному візку могла доїхати з точки А в точку Б як повноцінний пасажир.

Це змога відстояти свої права у суді, а не в наметах на площах міст і містечок — чи не єдиний (навіть страшно про це подумати) спосіб вплинути на владу в цій країні.

Це дуже низька ймовірність наразитися на хамство і абсолютну абстрагованість офіціантів чи інших представників сфери обслуговування. І фактично нульова вірогідність наткнутися в будь-якому аеропорту європейської країни чи на центральних майданах міст на зграю таксистів, які накидаються на іноземців з нав'язливим "такси надо ехать?", влаштувавши небачені торги.

А якщо європеїзація увінчується ще й вступом до Європейського Союзу, то перелік переваг збільшується в геометричній прогресії.

Це, скажімо, можливість працювати в Швеції чи Ірландії, а старість проводити в теплішій Іспанії чи Португалії, отримуючи пенсію за місцем проживання.

Це можливість навчатися в престижному навчальному закладі за особливою євросоюзівською ціною — набагато меншою, ніж для студентів з країн, які не входять до Євросоюзу. (Як результат — навчання в Лондоні чи в Оксфорді у пострадянських країнах можуть собі дозволити лише діти місцевих "вельмож" від бізнесу та політики.) Хоча для українців, очевидно, це не є великою спокусою, враховуючи той факт, що вже в доступній нині освітній програмі обмінів Євросоюзу Erasmus Mundus у 2005—2006 роках з України брали участь всього 24 студенти (з Польщі лише 2006 року їх було близько 10 тисяч). А на навчальний 2009—2010 рік ця цифра збільшилася... аж на 4 людини, тобто до 28 студентів.

Це можливість попрацювати не лише в українській столиці, а й у європейській. Для українських політиків, зокрема, це ще й шанс позмагатися за місце в Європарламенті чи Єврокомісії, де в них з'явиться нагода поліпшити свою політичну культуру і переконатися, що цінність політика не в діамантових запонках і автомобілях вартістю помешкання в Берліні.

Це шанс для звичайного фермера у віддаленому селі поповнювати свій рахунок 10 тисячами євро премії від Євросоюзу лише за те, що він забезпечує утримування в належних екологічних умовах своїх тварин і виробляє якісну продукцію. Те, що

Для українських політиків з'явиться нагода поліпшити свою політичну культуру і переконатися, що цінність політика не в діамантових запонках і автомобілях вартістю помешкання в Берліні

нині вже є нормою для польських чи литовських селян. Хоча, варто зауважити, на початку ветеринарне законодавство Євросоюзу, з адаптацією до якого в нових кран-членів були чималі проблеми, видавалося нашим сусідам часом анекдотичним. Вони ніяк не могли зрозуміти, для чого ЄС вимагає зафіксувати в їхньому законодавстві мінімальний розмір хліва для утримання худоби. Проте польські юристи, які працювали над цією адаптацією у сеймі, лише холоднокровно констатували: "Ми маємо це зробити, бо це від нас вимагає Європейський Союз".

Це можливість не бачити на вулицях атомобілів, викиди CO² яких перевищують певну норму (що вже казати про розбиті вантажівки, котрі курсують українськими містами зі шлейфом страшно-го чорного диму). І переконатися, що асортимент автомобільного ряду має бути в сотні разів блідшим, аніж стан доріг: так, як нині є, наприклад, у Варшаві, а не так, як це відбувається в Києві, коли дорожнє покриття виглядає жалюгідно, а авто на них — розкішно.

Це можливість навіть у віддаленому польському містечку, як-от Дембіца на Півдні країни чи Олешніца на Заході, відвідати побудований за євросоюзівський кошт сучасний і — увага — доступний аквапарк, якого немає навіть у столиці України. (Ціна квитка — приблизно 40 гривень.)

Це змога для мерів міст подбати — знову ж таки з допомогою Євросоюзу — про культурну спадщину і відбудувати зруйновані за комуністичної влади історичні місця. Суцільні таблички "Збудовано за кошт Європейського Союзу" — незмінні атрибути на будинках і вулицях у населених пунктах всієї Центрально-Східної Європи.

Це не лише спосіб з'їздити в сусідню країну на каву без віз і кордонів, що із задоволенням останні п'ять років дозволяють собі мешканці Братислави, які часто відвідують саме з такою метою Відень, а й можливість мешканців прикордонних районів відвідати найближчий супермаркет у сусідній країні і закупити все необхідне за набагато нижчою ціною. Те, що після запровадження єв-

ровалюти успішно роблять словаки на території Угорщини чи Польщі.

Командна гра

Ми згадали лише поодинокі приклади того, як виглядає європеїзація з євроінтеграцією в дії. І водночас — який вигляд має результат шаленої роботи тамтешніх можновладців, які вчасно зрозуміли: за нових, євросоюзівських правил вони не зможуть брати хабарі і "сидіти на відкатах", але можуть бути впевнені у тому, що матимуть гідну і, головне, законну заробітну плату та умови роботи, про які раніше могли хіба що мріяти. А головне — що їхні діти житимуть у країні, де всі перелічені вище блага будуть нормою повсякденного життя.

У різних країнах Євросоюзу різні люди опікувалися цим процесом. Наприклад, під час переговорного процесу Словаччини в ЄС (у 1999 — 2002 роках) у всіх центральних органах виконавчої влади було створено спеціальні підрозділи, які відповідали за "європеїзацію" конкретних галузей. У Польщі існував спеціальний комітет з європейської інтеграції.

Як згадує Грігорій Месежніков, з 1998 року словацький уряд і політичні партії, що його підтримували, а також більшість громадських організацій, медіа і лєвова частка культурної та інтелектуальної еліти по суті говорили одним голосом у питаннях, пов'язаних з євроінтеграцією. Однак важливим у цьому процесі був розподіл ролей — уряд відповідав за переговорний процес і впровадження євростандартів, неурядові організації стежили за цим процесом, аналізуючи його, за-

Важливим у процесі євроінтеграції є розділення ролей між урядом, неурядовими організаціями, медіа, бізнесом, інтелектуалами

соби масової інформації підвищували рівень інформування населення про членство в ЄС, бізнес закріплював економічні зв'язки із Західною Європою, інтелектуали визначали основний напрям євродискурсу, пов'язуючи членство в Євросоюзі з культурно-цивілізаційним складником словацького суспільства. Подібною була і ситуація в Польщі.

Звісно, в одних країнах більше на себе брали влада та неурядові організації, в інших — ледве не ключовим промоутером у світле євроінтеграційне майбутнє був чи досі залишається бізнес. Саме він є і потужним рушієм інтеграції до ЄС "вічного" кандидата на вступ Туреччини. Саме турецькі бізнесмени підштовхнули тамтешню владу до створення митного союзу між Євросоюзом і Туреччиною, від якого, як нескладно здогадатися, в захваті були далеко не всі на території нашої морської сусідки. І зрозуміло чому: конкурентоспроможніші європейські товари стали справжнім викликом для товарів місцевого виробництва. Крім того, "запускаючи" до себе про-

дукцію євросоюзівських колег-бізнесменів, Туреччина залишалась абсолютно безпомічною, коли йшлося про участь у прийнятті будь-яких торговельних рішень Євросоюзу.

Очевидно, такий широкий проєвропейський альянс з орієнтованими на членство в Євросоюзі політичними силами, що мають підтримку суспільства, і з аналогічним розподілом ролей міг би бути головним промоутером євроінтеграції України. За умови, якщо політичні еліти зрозуміють, що перспектива членства не може бути командою "на старт" для адаптації законодавства, наведення порядку в судах чи переслідування хабарників. Якщо бізнес відчує, що не лише з Росією можна робити гроші, а з Євросоюзом їх тільки зберігати. Якщо ЗМІ писатимуть про життя в країнах ЄС не лише після чергового прес-туру, організованого урядом Польщі чи Литви. А неурядові організації піддовлюватимуть на кожному кроці розбіжності політиків між євроінтеграційним словом і ділом. Насправді все не так вже й складно.

Альона Гетьманчук — провідний журналіст, який спеціалізується на зовнішній політиці України. Головний редактор журналу "Главред", заслужений журналіст України. З 2009 року — асоційований експерт МЦПД.

Європейські акценти — щомісячне видання МЦПД, яке запроваджує дискусію з важливих питань європейської інтеграції України та політики ЄС стосовно України. Публікацію видано за підтримки Фонду аналітичних центрів Інституту відкритого суспільства (OSI).